

MEĐUNARODNO PRAVO 1, 2. izmijenjeno izdanje
Zagreb, 2010., 475 str.

MEĐUNARODNO PRAVO 2
Zagreb, 2012., 262 str.

MEĐUNARODNO PRAVO 3
Zagreb, 2006., 230 str.

Juraj Andrassy i dr.

Izdavač: Školska knjiga, Zagreb

U raspravi u kojoj sam pokušao prikazati knjige svih hrvatskih međunarodnih pravnika koji više nisu među živima, istakao sam sljedeće:

“Većina internacionalista s pravom smatra Huga Grotiusa ‘ocem međunarodnoga prava’. Ako bi se tim epitetom mogli počastiti i utemeljitelji te univerzalne discipline u nekih naroda pojedinačno, gotovo bi se svi naši internacionalisti složili s time da je Juraj Andrassy otac i utemeljitelj moderne znanosti međunarodnoga prava u Hrvata.”¹

Andrassy je klasik među hrvatskim piscima međunarodnoga prava. Živio je između 1896. i 1977. godine, i među nama ga nema već trideset i pet godina. Malo nas je ostalo koji ga se sjećamo. Stoga mi se čini korisnim da izložim neke uspomene i zapažanja o tom čovjeku koji mi je bio mnogo stariji prijatelj i dobronamjerni ocjenjivač rukopisa. Zahvaljujući njegovim pismenim preporukama bila su mi otvorena vrata nekih međunarodnih ustanova, u prvom redu Biblioteke Palače mira i Akademije za međunarodno pravo u Haagu.

Juraj Andrassy pripada nekolicini hrvatskih pisaca djela kojih su poznata u svijetu i koja se i danas konsultiraju. Prije njega je to bio Alfons Domin Petruševčki (1835-1871), rođeni Zagrepčanin, koji nakon odlaska u dječjoj dobi u Beč nije održavao stalne veze s rodnim krajem. On je u 1861. na francuskom jeziku objavio jedan od prvih tzv. privatnih nacrti kodeksa međunarodnog javnoga i privatnog prava.² Bio je to i Baltazar Bogišić (1834-1908), svjetski priznati stručnjak za slavenska prava i sastavljač glasovitoga *Opšteg imovinskog zakonika Knjaževine Crne Gore* koji je stupio na snagu u 1888. godini. Bilo je među Andrassyjevim prethodnicima i suvremenici- ma i drugih darovitih pravnika, ali teško bi bilo dokazati da su njihova djela prelazila granice onoga što danas nazivamo “Regionom”.

¹ V. Đ. DEGAN: Pregled razvitka znanosti međunarodnoga javnoga prava u Hrvata, II dio, *Vladavina prava* 2000, br.1, str. 51-75, na str. 51. Vidi i prvi dio te rasprave, *Vladavina prava* 1999, br. 6, str. 103-127.

² Alphonse de DOMIN-PETRUSHEVECZ: *Précis d'un Code du droit international*, (F.A. Brockhaus), Leipzig 1861, 133 pages.

Svatko od nas nosi svoj križ i smatra da u društvu u kojemu djeluje nije stekao priznanja koja je po svome mišljenju zaslužio. Kada se radi o međunarodnim pravnicima i pravnicima općenito, u pitanju je delikatan odnos između politike i prava. Glede toga odnosa pravnici se mogu ugrubo podijeliti u tri velike skupine. Prvi se ponašaju kao odvjetnici. Nazovi pravnim argumentima oni brane sve zaokrete u politici. Time padaju u vlastita proturječja, ali ih to ne brine. U drugu skupinu spadaju oni koji izlažu neke vlastite stavove, ali izbjegavaju politički kontroverzne teme zbog kojih bi mogli doći u sukob sa zadanim političkim stavovima. Te dvije skupine nisu od nikakve stvarne pomoći politici jer sve politike u njihovim promjenama služe u stvari njima i njihovim probicima. Treća skupina pravnika najmalobrojnija je. Oni se zalažu za usuglašavanje političkih promjena s ustavom zemlje i njezinim međunarodnim obvezama. Smatraju da država može djelotvorno promicati svoje interese ali u granicama međunarodnoga prava. Političari ih ne cijene jer ne vole da im netko proturječi. Uz to, njihovi su neprijatelji pravnici iz prvih dviju skupina koji uspijevaju da ih izoliraju od donositelja političkih odluka koji o svemu odlučuju.³

Za čitavog svoga života Juraj Andrassy je bio individualist. Taj je stav on plaćao visokom cijenom u svome okruženju, ali je on bio i preduvjet ostvarenja najviših znanstvenih dometa. Djelovao je pod trima režimima koji su mu svi odreda bili neskloni. Ali čini se da nije bio toliko žrtva političara na vlasti koliko svojih kolega. Kako smo naveli, među njima je bilo darovitih pravnika, a neki su od njih bili pisci kvalitetnih udžbenika iz svojih disciplina. Ali nitko od onih koji su došli u priliku da o njemu odlučuju nije bio u stanju pisati, objavljivati i predavati na stranim jezicima. Uz to, u totalitarnom društvu u kojemu je religija bila suzbijana on je bio praktičan katolik koji svoja uvjerenja nije krio ni od koga, i u komunizmu je živio kao slobodan čovjek. U isto vrijeme poštivao je drugačija vjerska i svjetovna uvjerenja i zalagao se za jednakost i poštivanje dostojanstva svih ljudi. Sve je to izazivalo prikrivenu zavist kod kolega iz njegova okruženja koju su iskazivali naoko dobronamjernim podsmjehom prema Andrassyjevoj osobi i ponašanju. Većina njih uspijevala je stjecati najviša odličja i nagrade u svim režimima, ali oni nisu bili spremni žrtvovati svoj društveni položaj zbog nekih za njih previše apstraktnih vrijednosti.

Andrassy je uživao veće uvažavanje svoga djela u svijetu negoli u nas. U 1952. u postupku tajnoga glasovanja bio je izabran za pridruženoga člana (*associé*) Instituta za međunarodno pravo koji broji do 132 člana iz svih zemalja. Tri godine kasnije, u 1955. godini bio je također tajnim glasovanjem izabran za izvanrednoga člana tada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U 1961. bio je na isti način izabran za člana Instituta s punim pravima (*membre*), a u 1965. postao je redoviti član

³ O tim pitanjima na međunarodnoj razini, napose pri izboru međunarodnih sudaca, raspravljao sam u prikazu knjige – *Reflections on International Judges and their Decision-Making: A Review Essays on Daniel Terris et al. (eds), The International Judge, Chinese Journal of International Law 2009, Vol. 8, No. 1, pp. 251-266.*

naše Akademije. Aktivno je sudjelovao na svim zasjedanjima Instituta od onoga u 1954. u Granadi u Španjolskoj (tada još pod režimom generalisimusa Franca), osim u godini svoje smrti u Oslu 1977. godine.

U dva navrata Andrassy je bio izvjestitelj na teme o kojima je Institut usvojio dragocjene rezolucije. U 1961. je to bila ona o "Upotrebi nemaritimnih voda (osim za plovidbu)", te u 1969, nakon havarije broda *Torry Canyon*, o "Mjerama u slučaju nemjeravanoga onečišćenja morskoga okoliša". Njegova predavanja o pravu susjedstva (*droit de voisinage*) na Haškoj akademiji za međunarodno pravo iz 1951. i danas se navode u doktorskim disertacijama jer su prva sustavna obrada te teme. Tako je on u pravu susjedstva i u pravu zaštite okoliša i danas priznati autoritet u svijetu. I svojim drugim djelima pokazao je visoku stručnost, napose onima iz prava mora jer je njima krčio nove putove. Tu se radi o knjizi *Epikontinentalni pojas*, među prvim na tu temu u svijetu iz 1951, te o onoj *International Law and the Resources of the Sea* u izdanju Columbia University Press u New Yorku 1970. godine.

Ali unatoč tomu što je Juraj Andrassy bio u stanju veoma kompetentno kao stručnjak sudjelovati o tim pitanjima, koliko mi je poznato on nikada nije bio članom delegacije Jugoslavije na kodifikacijskim konferencijama, pa ni na svim trima Konferencijama UN o pravu mora. Hrvatska je brojem bila primjereno zastupljena u tim delegacijama, ali s profesorima pomorskoga i međunarodnog privatnog prava. Svoju kreativnost on je očitovao u raspravama Instituta i u Jugoslavenskom udruženju za međunarodno pravo, te u svojim publikacijama. Ostale funkcije bile su rezervirane za povlaštenije od njega. Tako, nakon usvajanja rezolucije u Institutu u 1969. godini koja je ponajprije bila njegov osobni uspjeh, većina njegovih kolega sudjelovala je kao predstavnici svojih država na diplomatskoj konferenciji održanoj na istu temu u Bruxellesu kasnije iste godine. Andrassy je bio pošteđen te brige.

* * *

Juraj Andrassy je bio s razlogom ponosan na svoj udžbenik koji je postupno prerađivao u cjelovit sustav međunarodnoga prava. Prvo izdanje objavljeno je u 1949. godini u Zagrebu na 304 str. Slijedilo je drugo izdanje iz 1954, na 351 str. Treće izdanje objavljeno je 1958, na 397 str, a četvrto u 1961, na 415 str. U petome izdanju iz 1971, objavljenom deset godina nakon četvrtoga, na 617 stranica pisac dijeli čitav tekst na objašnjenja u krupnom i u sitnom slogu. Time knjiga veoma dobiva na svome obujmu i možda će tada doživjeti svoj vrhunac u kvaliteti. Napokon, šesto izdanje izlazi 1976. godine na 656 str, godinu dana pred njegovu smrt.

Svih šest izdanja ovoga djela krase odlike kojima je taj pisac nadmašivao sve druge takve udžbenike u upotrebi u bivšoj Jugoslaviji. To su preciznost izraza, nastojanje da se svako pitanje objasni u potpunosti i da čitatelju gotovo ništa ne ostaje dvojbeno ili nerazjašnjeno, te pouzdanost obilja iznesenih podataka. Dosljedno je razlikovao legitimitet od političkoga oportuniteta. I o oportunitetu u ponašanju dr-

žava valja voditi računa kao o čimbeniku međunarodne prakse, ali on nikada ne smije dovesti do iskrivljavanja pravnih pojmova i neosnovanoga odbacivanja ugovornih obveza. U tome su ga manje ili više slijedili drugi pisci iz te oblasti u Hrvatskoj.

Andrassyju se u svakom slučaju ne može prigovoriti na novomu razvoju ugovornoga prava nakon njegova fizičkog nestanka, i to napose prava mora s Konvencijom iz 1982. Povrh toga, u 1977, u godini njegove smrti, potpisana su dva veoma važna Dopunska protokola na četiri Ženevske konvencije iz 1949. kojima su se bitno dopunila pravila međunarodnoga humanitarnog prava. Tako je Hrvatska bila prošla i kroz Domovinski rat 1991-1995, a da udžbenik u upotrebi nije sadržavao nužna objašnjenja, napose ona o pravu primjenljivom u nemeđunarodnim oružanim sukobima.

Ali sudbina svih značajnih djela iz međunarodnoga prava jest da ih nove konvencije o kodifikaciji, nova praksa država i međunarodna judikatura svake godine nadilaze. Ako nastavljači takvih djela ne zadrže u materiju i u sam sustav, ona se u novim uvjetima sve teže mogu održati. Kod Andrassyjevih nasljednika postoji jaka želja da se njegov udžbenik produljava u novim i osuvremenjenim izdanjima. Ali se pokazalo da oni nisu u stanju pratiti ritam rada njihova učitelja i na vrijeme pripremati nova cjelovita izdanja te knjige.⁴ Tako su novo izdanje koje su pripremali oni razbili u tri knjige.

Prvo izdanje prve knjige, koje uključuje i novo pravo mora, objavljeno je u 1995. godini (dakle trinaest godina nakon usvajanja Konvencije iz 1982), a drugo izmijenjeno izdanje te prve knjige 2010. godine. Kao pisci toga sveska pojavljuju se Juraj Andrassy, Božidar Bakotić i Budislav Vukas, a za drugo izdanje i Maja Seršić. Potom, pomalo neočekivano, u 2006. godini pojavljuje se 3. dio toga udžbenika, potpisan od ista četiri gornja autora. On obuhvaća rješavanje sporova i osiguranje mira, te pravo oružanih sukoba uključujući neutralnost. Tu je izložen i sumarni prikaz odgovornosti država za međunarodno protupravna djela. Napokon 2. dio, u kojemu se među piscima pridružio Davorin Lapaš, objavljen je tek 2012. godine. Sve te tri knjige zajedno obuhvaćaju 967 strana u krupnom i sitnom slogu, dok je posljednje šesto izdanje iz pera samoga Andrassyja brojalo 656 stranica.

Time je to novo cjelovito izdanje toga udžbenika objavljeno punih 36 godina nakon šestoga. Kroz čitavo to vrijeme studenti, kojima je taj udžbenik bio jedino obvezatan za pripremanje ispita, nisu učili međunarodno pravo kao cjelovitu disciplinu.

Emocionalno sam vezan za udžbenik Jurja Andrassyja. Iz njega sam pripremao ispit još kao student u Sarajevu, i potom sam koristio njegova nova izdanja sve do

⁴ Vladimir Ibler ponešto se razlikuje od Andrassyja u pristupu međunarodnom pravu. On je u svoj svjetonazor ugrađivao neke domete međunarodnih političkih odnosa. Ali je šteta što se iz toga aspekta on nije potrudio da napiše svoj vlastiti udžbenik iz te discipline.

dan. Tamo gdje sam u Bosni i Hercegovini predavao međunarodno pravo uvodio sam taj udžbenik kao obavezan za pripremanje ispita. Iz tih razloga s velikim sam zanimanjem i pozornošću pročitao novo izdanje u tri knjige. Pri tome čitanju nisam mogao izbjeći uspomene iz mojih studentskih dana, potom iz doba pripremanja doktorata znanosti, i napose pri pisanju moga vlastitoga udžbenika međunarodnoga prava. Pretežita većina onoga što sam na hrvatskom (i srpskom) jeziku naučio iz naše discipline nalazi se u tomu udžbeniku, te u tri knjige Milana Bartoša objavljene između 1954. i 1958. godine u Beogradu.

Nastavljačima Andrassyjeva djela valja odati priznanje što su, gdje god su to mogli, ostavljali izvorna objašnjenja njihova učitelja. Na njih su nadovezivali podatke o novom razvoju prava, citirajući nove međunarodne instrumente. To je najčešće činio i sam Andrassy pri pripremanju svojih novih izdanja. Ali se tu postavlja pitanje probavljivosti tih nadopunjenih objašnjenja za studente koji pripremaju ispite. Sjećam se koliko sam se pri mojim znanstvenim počecima oduševljavao tekstovima Charlesa Rousseau i Paula Guggenheima na francuskom, te engleskoga magistralnog djela Oppenheim-Lauterpacht i nekih općih tečajeva na Haškoj akademiji. Ta su objašnjenja savršeno jednostavna, jasna i precizna. Jezik u pitanju u toj je mjeri razumljiv da stranci poput mene brzo i s lakoćom usvajaju nepoznate izraze iz konteksta, i dobivaju apetit da i sami pišu na tim jezicima.

Andrassyjevi nastavljači uložili su znatan napor pri izradi i upotpunjenju opće bibliografije na početku knjige, te one posebne na početku svakoga odjeljka i u bilješkama. Ali se tu zapaža selekcioniranje koje je valjda trebalo odraziti neki sud tih pisaca o vrijednosti publikacija. Bibliografija knjiga i članaka na svjetskim jezicima veoma je bogata. Glede djela objavljenih na hrvatskom, osim starijih koja je citirao sam Andrassy, oni su iscrpni u nabranju knjiga i članaka nastavnika s Katedre međunarodnoga prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu. Od pisaca iz drugih sredina i ustanova navode se samo objavljene knjige, ali je znakovito da su neke, čini se, namjerno tu izostavljene. Daju se i veoma oskudni podaci o brojnim člancima publiciranim u našim pravnim časopisima od tih drugih pisaca.

Taj selektivni pristup, ukoliko postoji, nema gotovo nikakvoga praktičnog učinka. Bibliografski podaci u tri izdanja udžbenika kojega sam ja pisac mnogo su oskudniji. Tamo se prema mojoj prosudbi navode samo najznačajnija djela stranih i domaćih pisaca, ali sam se trudio da za potrebe rada na seminarskim, diplomskim i doktorskim djelima budem iscrpan u navođenju literature na hrvatskom jeziku. Onaj koga ta literatura zanima lako će te podatke pronaći u mojem udžbeniku, i usput će možda pročitati i usporediti odnosna objašnjenja u oba udžbenika.

Postoji jedan problem dublje naravi. Tiče se vrsta i pravnoga domašaja jednostranih akata i jednostranoga ponašanja država, što je sve stara doktrina međunarodnoga prava potpuno zanemarivala. Ona je u obzir uzimala jednostrane akte, praksu, ponašanje i uzdržavanje država od činjenja kao dijelove sporazuma, čak kada je sporazum bio pravna fikcija.

Reakcija na to stanje uslijedila je u doktrini međunarodnoga prava najprije od pisaca iz država koje su priznavale pravni učinak jednostranih akata u njihovim građanskim zakonima. Andrassy je već u prvom izdanju svoga udžbenika iz 1949. usvojio učenje talijanskoga pravnika Dionisia Anzilottija, te austrijskoga profesora Alfreda Verdrossa o pravnim činjenicama, i u okviru njih o pravnim poslovima koji se dalje dijele na jednostrane i dvostrane (više strane). Tako on nije obuhvatio pravo ugovora pod izvorima međunarodnoga prava, ali ni jednostrane akte država koje članak 38(1). Statuta Međunarodnoga suda uopće ne spominje.

I dok su i Anzilotti i Andrassy insistirali na podjeli pravnih djela na dopuštena i nedopuštena, druga knjiga novoga izdanja Andrassyjeva udžbenika tu podjelu razblažuje: "Sadržaj pravnog posla ne smije biti pravno nedopustiv, a to će biti ako je njegovo ispunjenje materijalno nemoguće ili se protivi kogentnim pravilima međunarodnoga prava. Primjerice, pravno je nedopustivo sklapati navalne saveze."⁵ Pojam imperativnih normi (*jus cogens*) nije ni u doktrini, a ni u praksi, sasvim jasan. Ali čak i dispozitivna pravila (*jus dispositivum*), kada npr. predstavljaju ugovornu obvezu strana u nekom sporu, nisu lišena pravnoga učinka. Ona imaju puni učinak u pravu kada se god stranke u pitanju nisu sporazumjele na neko pravilo suprotno njima. Dakle, ako nema takvoga slobodno postignutoga *inter se* sporazuma, dispozitivna pravila jednako obvezuju kao i *jus cogens*.

U nabranjanju "samostalnih" jednostranih pravnih poslova, novo izdanje ne odstupa od prijašnjih Andrassyjevih izdanja. To su (1) priopćenje (notifikacija), (2) priznanje, (3) prosvjed; (4) odreknuće, i (5) obećanje.⁶ Tome se objašnjenju mogu staviti ozbiljne zamjerke. Notifikacija (priopćenje) nije posebna vrst pravnoga akta ili posla nego samo oblik izražavanja volje neke države, u ovome slučaju pismeni i formalni. Ona sama po sebi nema pravnoga učinka i zbog toga je ne treba uvrštavati u pravne poslove. Ako joj druga zainteresirana država ospori sadržaj i ako zahtjev u njoj nema pravne osnove, ona će ostati bez učinka. Priznanje i prosvjed imaju u međunarodnome pravu značajnoga učinka glede onoga što Međunarodni sud u svojim pravorijecima naziva "suprotstavljivim stanjima". Ali budući da je tu riječ o reakcijama na akte ili ponašanje neke druge države, oni teško da se mogu smatrati samostalnim "jednostranim pravnim poslovima", a još manje izvorom međunarodnoga prava.

Dvije presude Međunarodnoga suda iz 1974. o nuklearnim pokusima između Australije i Novoga Zelanda, te Francuske kao tužene države, imale su izniman značaj u formuliranju uvjeta pod kojima obećanje, bilo da je dano u pisanom obliku ili usmeno, može imati domašaj izvora međunarodnoga prava poput svakoga ugovora. U raspravi koja je objavljena nakon njegove smrti, Andrassy je tu parnicu

⁵ Cf., ANDRASSY, BAKOTIĆ, LAPAŠ, SERŠIĆ, VUKAS: *Međunarodno pravo*, 2. dio, Zagreb, 2012, str. 56.

⁶ *Ibid.*, str. 61-66.

opisao i složio se sa zaključcima većine u Sudu.⁷ Općeniti navodi iz tih presuda daju dovoljno osnove da se obećanje, odreknuće, i neki jednostrani akti kojima se stječu nova prava, svrstaju poput ugovora u izvore partikularnoga međunarodnog prava. U ovome važnom slučaju trebalo je, dakle, proučiti tu posljednju Andrassyjevu studiju, kao i arbitražnu i sudsku praksu, i na toj osnovi nadograditi prijašnje Andrassyjevo izlaganje.

Gornji nesporazumi oko vrsta jednostranih akata bili bi ublaženi da se tu materiju čvršće vezivalo za izlaganje o međunarodno protupravnim djelima država. Odgovornost država prema međunarodnom pravu najčešće nastaje uslijed njihova jednostranoga ponašanja ili propuštanja. Ta iznimno važna materija obuhvaćena Nacrtom pravilâ o odgovornosti država za međunarodno protupravna djela, što ga je Komisija za međunarodno pravo usvojila u 2001. godini, izložena je u 3. knjizi na samo trinaest stranica, i to kao "dodatak". To sažeto izlaganje predstavlja samo po sebi izvrstan i razumljiv uvodni tekst za produbljeno izučavanje toga Nacrta pravila. Ali ono samo nije dostatno za upoznavanje svih aspekata odgovornosti država.

Dakle, pravno nedopustiv jednostrani ili višestrani "posao" nije samo onaj čije je ispunjenje materijalno nemoguće ili se protivi kogentnim pravilima međunarodnoga prava. Svako protupravno djelo neke države prema međunarodnom pravu povlači njezinu međunarodnu odgovornost i svaka država može biti odgovorna za počinjenje takvoga djela. Međunarodno protupravno djelo države u pitanju postoji kada je njezino ponašanje, koje se može sastojati u činjenju ili propuštanju, pripisivo toj državi i (kumulativno) predstavlja povredu njezine međunarodne obveze zasnovane na bilo kojemu izvoru međunarodnoga prava.⁸

⁷ Cf. Juraj ANDRASSY: Povodom presude Međunarodnog suda o nuklearnim pokusima, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Razred za društvene znanosti, knjiga 18 (1978), str. 5-105. Ova opširna rasprava objavljena nakon smrti pisca ukazuje svima nama put kako treba razmatrati pravne probleme. U njoj on opširno i s preciznošću raspravlja o pitanju je li upotreba nuklearnoga oružja zabranjena po današnjem međunarodnom pravu, je li i koliko su zabranjene proizvodnja i držanje nuklearnoga oružja, te napose jesu li i koliko su zabranjeni pokusi tim oružjem. U 1977. godini on dolazi u biti do istih zaključaka kao i većina sudaca u Savjetodavnom mišljenju Međunarodnoga suda *O Zakonitosti prijetnje ili upotrebe nuklearnoga oružja* iz 1996. (*ibid.*, str. 50-52). Objasnio je korijene spora, predmet te parnice i sadržaj tužbi Australije i Novoga Zelanda protiv Francuske. Ovdje su najvažniji Andrassyjevi zaključci o obećanju kao obliku obvezujućega jednostranog pravnog posla (*ibid.*, str. 59-62). Sam pisac ističe da Sud nije glede toga stvorio nikakvo novo pravilo, on je samo izvodio zaključke iz onoga što već postoji (str. 62). Temeljnost te rasprave napisane pred njegovu smrt, potvrđuje činjenicu da je Andrassy shvaćao međunarodno pravo kao svoj poziv, a ne kao instrument za ostvarivanje nekih osobnih ambicija druge vrste.

⁸ S obzirom da države stvaraju ugovorima između sebe novo pravo, dovoljan je uvjet njihove valjanosti njihova kompatibilnost s *jus cogens*. Slično je s odreknućem i obećanjem kojima se neka država temeljem svoje suverenosti jednostrano odriče od nekoga prava ili preuzima novu obvezu. Stoga se i u ta dva slučaja radi o istinskim izvorima međunarodnoga prava (koji nisu česti u praksi). Ali jednostrani akt kojim neka država bez osnove svojata neka prava na štetu druge države nije "pravni posao", nego može biti međunarodno protupravno djelo.

U vezi s time dogodio se paradoks u državnim odnosima između Hrvatske i Slovenije. Za razliku od Makedonije i Kosova, Slovenija je dobila svoj prvi udžbenik na vlastitom jeziku pod naslovom *Temelji međunarodnoga prava* tek u 2007. godini, i to iz pera današnjega predsjednika te države profesora Danila Türka. Sve do tada na Pravnom fakultetu u Ljubljani koristio se Andrassyjev nepotpuni udžbenik, ili možda njegovo posljednje potpuno izdanje iz daleke 1976. godine.

Nije ovdje mjesto da ponovo iznosimo jednostrane slovenske zahtjeve za morskim prostorima na štetu Hrvatske i da podvrgavamo analizi pravna pravila na koja se njezini organi u tu svrhu pozivaju. Ovdje ćemo samo spomenuti neke od tih tvrdnji.

Na prigovor da, zahtijevajući sve vode Piranskoga zaljeva i tzv. "teritorijalni izlaz" na otvoreno more, Slovenija povređuje prava Hrvatske napose iz članaka 10(1) i 2(1) Konvencije iz 1982, slovenski pravници su hladnokrvno replicirali da su ta pravila, kao i ono iz članka 78. s definicijom epikontinentskoga pojasa, *jus dispositivum*. To u njihovu tumačenju podrazumijeva da ta pravila ne vrijede za Sloveniju sve dok ona na njih ne pristane.

Slovenija se u svome zahtjevu za svim vodama nevelikoga Piranskog zaljeva (Savudrijske vale) poziva i na neka navodno stečena historijska prava. Ona tvrdi da je čitav taj zaljev od druge polovice 13. stoljeća pripadao gradu i općini Piran. Tu se pokazuje nepoznavanje toga instituta u međunarodnom pravu. Naime, historijska prava nad nekim zaljevom ne mogu se početi stvarati prije nego što kroz njega prođe neka međudržavna granica. To se po prvi put zbilo proglašenjem neovisnosti Hrvatske i Slovenije u 1991. godini. Prije toga taj je zaljev uvijek činio unutrašnje vode samo jedne države koja je u njemu posjedovala sve vode i oba ulaza u njega. S obzirom da Hrvatska dosljedno odbacuje sve zahtjeve Slovenije nad cjelinom toga zaljeva i da vrši efektivnu vlast do njegove polovice, nema govora da Slovenija može i naknadno steći historijski naslov nad tim zaljevom.

Navodno važno pravo Slovenije proizašlo je iz njezina priopćenja (notifikacije) Italiji prema kojemu se ona smatra slijednicom Sporazuma između vlada bivše SFRJ i Republike Italije o razgraničenju epikontinentskoga pojasa iz 1968. godine. Italija je u svome odgovoru navela da "ima čast uzeti na znanje" (*ha l'onore di prendere atto*) taj slovenski zahtjev, i ništa više. Iz toga odgovora Slovenija je bez osnove zaključila da je Italija "priznala" da Slovenija ima epikontinentski pojas, i čak da ima teritorijalni izlaz na otvoreno more u slovenskom značenju,⁹ što se u talijanskom odgovoru uopće ne spominje. Sigurno je da Italija nije mogla "priznati" slovenske zahtjeve sadržane u toj noti, niti joj je to bila namjera. Pravo i interes Italije su da države slijednice bivše SFRJ poštuju u odnosu na nju naslijeđene crte razgraničenja. Sve ostalo je za tu državu *res inter alios acta*. Ona se nema pravo miješati u sporove između drugih država bez pristanka svih njih.

⁹ Cf., *White Paper on the Border between the Republic of Slovenia and the Republic of Croatia*, issued by the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Slovenia, Ljubljana 2006, p. 11.

Ovo je primjer u kojemu su slovenski pravници shvatili notifikaciju njihove države kao samostalan jednostrani pravni posao koji sam za sebe stvara prava u njezinu korist.

Slovenija se u svojim službenim aktima također poziva na nepostojeće "načelo teritorijalnog integriteta Piranskog zaljeva". Tako što uopće ne postoji u međunarodnom pravu. Pravo na teritorijalni integritet, naprotiv, uživaju države koje se sastoje od stanovništva, teritorija i suverene vlasti. Stoga u zaljevima u kojima obale imaju dvije ili više država, teritorijalni integritet svake od njih poništava teritorijalni integritet samoga zaljeva. To važi između ostalih i za Piranski zaljev. Također i u zaljevima ulaz kojih nije širi od dvostruke širine teritorijalnog mora a čije sve obale pripadaju samo jednoj državi, ta država tamo ima svoje unutrašnje morske vode temeljem svoga vlastitog teritorijalnog integriteta nad tim zaljevom, a ne temeljem integriteta samoga zaljeva.

Slovenija možda ne bi isticala taj zahtjev u tome sadržaju da su se njezini pravnici uputili u međunarodnu arbitražnu i sudsku praksu o razgraničenjima morskih prostora. Iz te bi prakse mogli zaključiti postojanje temeljnoga načela u tim razgraničenjima da kopno dominira morem. Iz toga načela proizlaze sva pravila potvrđena u Konvenciji iz 1982. na koja smo se naprijed pozvali. Iako to načelo još nije našlo svoje mjesto u konvencijama o kodifikaciji prava mora, to ne mijenja njegove pravne učinke.

U ovome novomu izdanju Andrassyjeva djela ima na nekim mjestima pozivanja na međunarodnu sudsku i arbitražnu praksu, ali je o nekim važnim pitanjima ono izostalo. Domašaj prirodnoga prava na individualnu i kolektivnu samoobranu potvrđenog člankom 51. Povelje UN više se ne može tumačiti bez navođenja odnosnih sudskih iskaza. Korištenje toga prava ograničeno je stanjem nužde i proporcionalnošću poduzetih mjera u suzbijanju agresije jedne države protiv druge. Država koja drži tuđe područje okupiranim ne može se pozivati na pravo na samoobranu da bi suzbijala nezadovoljstvo civila nastanjenih na njemu. Stanje nužde isključuje preventivno ili naknadno pribjegavanje sili, kada ono još ne postoji ili je prestalo. Pravo na kolektivnu samoobranu nekoga vojnog saveza protiv navodnog agresora postoji samo kada država članica toga saveza koja je žrtva napada ima pravo na individualnu samoobranu.¹⁰ Tamo gdje u ovome udžbeniku nije dano cjelovito i točno objašnjenje, može se poput slučaja notifikacije očekivati da druga država formulira neki svoj protupravan zahtjev na štetu Hrvatske i da smatra da je u pravu.

Na početku svake od triju knjiga novoga izdanja ponavlja se djelomično osuvremenjivana opširna bibliografija općih djela, najpoznatijih leksičkih djela, zbirki ugovora, te arbitražnih i sudskih presuda, kao i opširan izbor naslova časopisa. Pis-

¹⁰ Vidi reference na odgovarajuće sudske pravorijeke s njihovom analizom – Santiago Torres Bernardez: *The use of force in the jurisprudence of the International Court of Justice*, u V. CRNIĆ-GROTIĆ, M. MATULović: *International Law and the Use of Force at the Turn of Centuries*, Rijeka 2005, pp. 3-37.

ci novoga Andrassyjeva izdanja učinili bi sami sebi uslugu da su u najuglednijim općim djelima iz njihove bibliografije uočili važna područja međunarodnoga prava koja je Andrassy izostavio. Tu svakako spada važno pitanje imuniteta država od sudbenosti i od sredstava ovrhe koje je uspješno kodificirano Konvencijom što ju je Opća skupština UN usvojila u 2004. godini i predložila državama na ratifikaciju.

Dakle sumarno izlaganje opsežne materije o odgovornosti država za međunarodno protupravna djela, kao i potpuno izostavljanje materije o imunitetu država, najveći su nedostatak ovoga inače opsežnog djela. U tome pogledu nije trebalo slijepo slijediti Andrassyja jer izdanja njegova udžbenika između 1949. i 1976. ipak pripadaju vremenu koje je veoma evoluiralo. U međuvremenu je Hrvatska postala neovisna država, a njezini pravници moraju stjecati znanja s kojima će biti sposobni braniti njezine pravne interese.

Valja još nadodati da se i u najboljim udžbenicima može naći nesklad između širine objašnjenja nekih pitanja, od kojih neka možda više ne čine pozitivno pravo, i sumarnoga izlaganja drugih još važnijih. Ali ima i materije koja se ne smije zanemariti.

Uzimajući gornje opservacije u obzir, tri knjige novoga izdanja udžbenika što ga je otpočeo Juraj Andrassy predstavljaju obogaćenje literature međunarodnoga prava na hrvatskom jeziku. Usporedno čitanje iste materije u više udžbenika uvijek će otkriti nove pojedinosti, poneki važan međunarodni instrument ili bibliografske reference koje su drugi pisci izostavili, ili nešto drugo.

prof. dr. sc. Vladimir-Đuro Degan
Jadranski zavod HAZU